

(60)

Dzieje okulistyki uniwersyteckiej we Wrocławiu w latach 1812-2002

History of university ophthalmology in Wrocław in 1812-2002 years

Maria Hanna Niżankowska, Maria Muzyka-Woźniak, Jolanta Oficjalska-Młyńczak, Joanna Adamiec

Z Katedry i Kliniki Okulistyki we Wrocławiu
Kierownik: prof. dr hab. n. med. Maria Hanna Niżankowska

Summary: The authors present the history of the Department of Ophthalmology in Wrocław since 1812. Special attention is paid to following professors of ophthalmology and Directors of the University Eye Hospital: T. V. G. Benedict, A. T. Mitteldorf, R. Foerster, H. L. Cohn, H. Magnus, A. Groenouw, H. Wilbrand, W. Uthoff, Th. Axenfeld, G. Lenz, A. Bielschowsky, W. Dieter, A. Bednarski, J. M. Grzędzielski, L. Hirschfeld, W. J. Kapuściński, S. Drozdowska, E. Ogielska, A. Huszcza, L. Baran, P. Hańczyc, M. H. Niżankowska.

Słowa kluczowe: historia Katedry i Kliniki Okulistyki we Wrocławiu, T. V. G. Benedict, A. T. Mitteldorf, J. E. Purkynie, R. Foerster, H. L. Cohn, H. Magnus, A. Groenouw, H. Wilbrand, W. Uthoff, Th. Axenfeld, G. Lenz, A. Bielschowsky, W. Dieter, A. Bednarski, J. M. Grzędzielski, L. Hirschfeld, W. J. Kapuściński, S. Drozdowska, E. Ogielska, A. Huszcza, L. Baran, P. Hańczyc, M. H. Niżankowska.

Key words: history of Department of Ophthalmology in Wrocław, T. V. G. Benedict, A. T. Mitteldorf, J. E. Purkynie, R. Foerster, H. L. Cohn, H. Magnus, A. Groenouw, H. Wilbrand, W. Uthoff, Th. Axenfeld, G. Lenz, A. Bielschowsky, W. Dieter, A. Bednarski, J. M. Grzędzielski, L. Hirschfeld, W. J. Kapuściński, S. Drozdowska, E. Ogielska, A. Huszcza, L. Baran, P. Hańczyc, M. H. Niżankowska.

Wydział Medyczny we Wrocławiu powstał w 1811 r., kiedy król Prus Fryderyk Wilhelm III na wniosek Rady Ministrów ustanowił połączenie istniejącej tu od 1702 r. dwuwyziałowej jezuickiej Akademii Leopoldina z istniejącą od 1506 r. Akademią Viadrina z Frankfurtu nad Odrą. Fakultet medyczny nowego, pięciowyziałowego Uniwersytetu Królewskiego Viadrina Wratislaviensis (3) obejmował katedry: anatomii, fizjologii, interny, chirurgii i położnictwa. Okulistyka – podobnie jak na innych pruskich uniwersytetach – była częścią chirurgii ogólnej.

Ryc. 1. Traugott Wilhelm Gustav Benedict (1785-1862) – profesor zw. chirurgii i okulistyki Fakultetu Medycznego na Uniwersytecie Viadrina Wratislaviensis w latach 1812-1856.

Fig. 1. Traugott Wilhelm Gustav Benedict (1785-1862) – Professor of Surgery and Ophthalmology at the Medical Faculty of the Viadrina Wratislaviensis University in years 1812-1856.

W 1812 r. na stanowisko profesora zwyczajnego chirurgii i okulistyki Fakultetu Medycznego na Uniwersytecie Wrocławskim został powołany bardzo młody, bo zaledwie 27-letni dr Traugott Wilhelm Gustav Benedict (1785-1862) (7) (ryc. 1).

Studentów szkolono początkowo w ambulatorium chirurgiczno-ocznym w prywatnym mieszkaniu profesora przy obecnej ul. Szewskiej. Nieco później, bo w 1815 r. na Klinikę Chirurgii i Okulistyki Uniwersytetu Wrocławskiego zaadaptowano były domek ogrodnika przy ogrodzie botanicznym. Klinika mieściła się tam do 1847 r., a zatem

przez 32 lata! Mimo to tylko w roku akademickim 1820/1821 hospitalizowano w niej 900 chorych, z których połowę stanowili pacjenci okulistyczni (7). W latach 1847-1854 Klinika Chirurgii i Okulistyki zajmowała dawne seminarium nauczycielskie. W 1855 r. została przeniesiona do Szpitala Wszystkich Świętych (Allerheiligen-Hospital – obecny Wojewódzki Szpital Specjalistyczny im. Babińskiego), gdzie dysponowała 60 łóżkami i dużą salą operacyjną (1).

Benedict, jako chirurg, wyjątkowym zainteresowaniem darzył okulistikę, o czym świadczy fakt, że już w 1811 r. opublikował w Lipsku napisaną w perfekcyjnej łacinie monografię, zatytułowaną „De morbis oculi humani inflammatoris”. Pracę tę zadedykował Paryskiemu Towarzystwu Medycznemu i dzięki niej uzyskał międzynarodowe uznanie. Niewykluczone, że przyczyniło się to do powierzenia tak młodemu doktorowi stanowiska profesora chirurgii i okulistyki na nowo utworzonym, Królewskim Uniwersytecie we Wrocławiu. W 1814 r. Benedict wydał następną monografię nt. operacji zaćmy. Okulistyce poświęcił także największe dzieło swojego życia – pięciotomowy (!) podręcznik okulistyki praktycznej – „Handbuch der praktische Augenheilkunde” (Leipzig 1822-1825). Omawiał w nim leki stosowane w chorobach ocznych, urazy oczu, nowotwory oka i układu ochronnego, różne typy zaćmy, którą zalecał operować metodą wydobycia soczewki. W rozdziale o ślepotcie opisywał jaskrę, którą wiązał z zapaleniem artretycznym oka (10).

Profesor Benedict był wybitną postacią w świecie uniwersyteckim Wrocławia. W latach 1842-1843 był on rektorem uniwersytetu, a wcześniej osmiokrotnie piastował godność dziekana Wydziału Medycznego. Katedrą Chirurgii i Okulistyki kierował przez 44 lata (1).

W 1856 r. na stanowisko profesora zwyczajnego chirurgii i okulistyki oraz dyrektora Kliniki Chirurgiczno-Okulistycznej został powołany 32-letni Albrecht Teodor Mitteldorf (1824-1868) (1).

Mitteldorf był m. in. uczniem genialnego fizjologa Jana Ewangelisty Purkyniego (1787-1869), Czecha, który kierował w latach 1823-50 pierwszym w Niemczech samodzielnym Instytutem Fizjologii Doświadczalnej na Uniwersytecie Wrocławskim. W swoim dziele „Observationes Physiologicae” (1823) opisał on objaw widzenia własnych naczyń siatkówki. Purkynie poświęcił także uwagę fenomenowi postrzegania w świetle zmierzchowym barwy czerwonej jako jasnej i niebieskiej jako ciemnej. Jako pierwszy ustalił on granice pola widzenia barw białej, czerwonej i niebieskiej. Badał je ręcznym perymetrem własnej konstrukcji, który był wycinkiem tekturowej kuli o średnicy 7 cali, czyli 16,8 cm (10).

Badając przedni odcinek oka, Purkynie zaobserwował istnienie potrójnego odbicia światła w przednim odcinku oka z przejrzystą soczewką, a tylko pojedynczego refleksu w oku bezsoczewkowym. Opisał także czerwony refleks dna oka, który uzyskał za pomocą ustawionego za okiem światła świecy i trzymanej w ręce soczewki rozpraszającej (10). Tak więc Purkynie, któremu biologia zawdzięcza naukę o komórce, nie tylko zajmował się fizjologią widzenia, ale także przyczynił się do rozwoju okulistyki klinicznej – badań przedniego odcinka oka, dna oka oraz perymetrii.

Prof. Mitteldorff, który był znakomitym chirurgiem, znacznie mniej interesował się okulistiką. Dlatego też już w 1857 r., z chwilą uzyskania habilitacji przez Richarda Foerstera powierzył mu kierowanie małym oddziałem okulistycznym w swojej klinice.

Richard Foerster (1826-1902) studiował we Wrocławiu – gdzie był także uczniem Purkyniego – oraz w Heidelbergu i Berlinie, potem pogłębiał wiedzę medyczną w Paryżu, a następnie w Pradze i Wiedniu. W 1853 r. wrócił do Wrocławia (10) (ryc. 2).

Ryc. 2. Richard Foerster (1826-1902) – profesor zw. okulistyki Fakultetu Medycznego i dyrektor Królewskiej Uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej we Wrocławiu w latach 1873-1896.

Fig. 2. Richard Foerster (1826-1902) – Professor of Ophthalmology at the Medical Faculty and Director of the Royal University Ophthalmology Department in Wrocław in years 1873-1896.

W 1868 r. – po śmierci prof. Mitteldoffa, który mając zaledwie 42 lata, zmarł w wyniku ropnego zapalenia wyrostka robaczkowego powikłanego zapaleniem otrzewnej – prowadzenie oddziału okulistycznego powierzono oficjalnie Richardowi Foersterowi jako profesorowi nadzwyczajnemu.

Trzeba podkreślić, że była to decyzja pionierska. Pomimo bowiem szybkiego rozwoju okulistyki po epokowym wynalazku oftalmoskopu,

Ryc. 3. Perymetr Foerstera – pierwszy perymetr łukowy oparty na pomysły J. E. Purkyniego, przystosowany i wprowadzony do użytku klinicznego przez Foerstera w 1857 r.

Fig. 3. Foerster's perimeter – the first arched perimeter constructed according to J. E. Purkynie idea, projected and adapted to clinical practice by Foerster in 1857.

którego w 1851 r. dokonał Hermann von Helmholtz z Królewca, okulistyka jako samodzielna dyscyplina medyczna zaistniała na wszystkich uniwersytetach Cesarstwa Niemieckiego dopiero w 1873 r.

Wyodrębnienie okulistyki w Niemczech było efektem usilnych starań Albrechta von Graefego (1828-1870), wielkiego autorytetu okulistycznego swojej epoki. To on zainicjował chirurgię jaskry. Irydektomia, którą przedstawił w 1857 r. na I Międzynarodowym Kongresie w Brukseli (10), jest metodą stosowaną do dzisiaj!

Tak więc mimo faktycznego istnienia i stałego rozwoju okulistyki uniwersyteckiej we Wrocławiu od 1812 r. samodzielna Katedra i Klinika Okulistyki zaistniała formalnie dopiero 61 lat później, gdy w 1873 r. Richard Foerster został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego okulistyki i otrzymał stanowisko dyrektora kliniki.

Dopiero wtedy uniwersytet zdecydował o budowie nowego, odrębnego gmachu Królewskiej Uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej (Königliche Universitäts-Augenklinik am Burg). W 1876 r. otwarto piękny, dwupiętrowy budynek przy Burgfelde z fasadą główną zwróconą na północ, co pozwalało na jego odpowiednie oświetlenie. Klinika była przewidziana na ok. 40 łóżek, miała centralne ogrzewanie gorącej wody, kanały wentylacyjne i inne nowoczesne urządzenia techniczne. Miała służyć biedniejszym klasom społecznym. Koszty pobytu dziennego wynosiły 1 markę lub nawet połowę tej ceny. Pacjenci prywatni byli wykluczeni. Klinika posiadała też salę wykładową oraz pracownię mikroskopową, gdyż poza celami dobroczynnymi służyła również celom naukowym i dydaktycznym.

Prace badawczo-kliniczne Foerstera dotyczyły wielu zagadnień. Na szczególnie podkreślenie zasługuje pierwsze w świecie opracowanie uszkodzeń narządu wzroku w przebiegu schorzeń ogólnoustrojowych („Veber die Beziehungen der Allgemeinleiden zu den Erkrankungen des Sehorgans”), zawarte w pierwszym wydaniu słynnego podręcznika Graefego-Saemisch z 1877 r. Zajmował się on także zagadnieniem krótkowzroczności, w której jako jeden z pierwszych w świecie zalecał pełną korekcję okularową (10).

Prof. Richard Foerster w latach 1878-1879 był dziekanem Wydziału Lekarskiego, w 1884 r. powierzono mu funkcję rektora uniwersytetu (1).

Znamienitym uczniem i współpracownikiem Foerstera był Hermann Ludwig Cohn (1838-1906), habilitowany w 1868 r., od 1874 r. profesor nadzwyczajny okulistyki. Był on autorem wielu prac poświęconych tzw. krótkowzroczności szkolnej. Do jego pacjentów należeli m. in. odkrywca Troi-Schliemann i Cosima Wagner – córka Franza Liszta (1). Na grobie Cohna, pochowanego na zabytkowym cmentarzu żydowskim przy ul. Ślężnej we Wrocławiu, jest wyryte zdanie: „Zapobieganie chorobom oczu traktował jako swoje życiowe zadanie”.

Uczniem Foerstera był Hugo Magnus (1842-1907), który habilitował się u niego w 1873 r., otrzymując stopień naukowy docenta w zakresie chorób oczu (Docent für Augenheilkunde). Hugo Magnus był autorem wielu publikacji okulistycznych, w tym wydanego w Lipsku w 1872 r. atlasu okulistycznego („Ophthalmoskopischen Atlas”) (2).

Do innych znanych uczniów Foerstera należeli Arthur Groenouw, który pracował tu w latach 1887-1896 i habilitował się w 1892 r., oraz Hermann Wilbrand (1851-1935), późniejszy profesor i dyrektor Kliniki Okulistycznej w Hamburgu, który wspólnie z neurologiem Alfredem Saengerem wydał sześciotomowe dzieło „Neurologie des Auges” (10).

W klinice Foerstera studiował także Wiktor Bolesław Wicherkiwicz (1847-1915), który pracował u Hirschberga w Berlinie oraz u W. Bowmana w szpitalu Moorfields w Londynie. Został on w 1896 r. powołany na stanowisko profesora zwyczajnego okulistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Profesor Wicherkiwicz w 1899 r. założył pierwszy polski miesięcznik „Postęp Okulistyczny” („Acta Ophthalmologica Polonica”). Jego redakcją kierował do 1914 r. W 1923 r. czasopismo to jako „Klinika Oczna” zostało wznowione przez kierownika Katedry i Kliniki Okulistyki Uniwersytetu Warszawskiego prof. Kazimierza Noiszewskiego (1859-1930), który wydawał je własnym sumptem. Jego kontynuacją jest obecny periodyk Polskiego Towarzystwa Okulistycznego.

Ryc. 4. Wilhelm Uthoff (1853-1927) – profesor zw. okulistyki Fakultetu Medycznego i dyrektor Uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej we Wrocławiu w latach 1896-1923.

Fig. 4. Wilhelm Uthoff (1853-1927) – Professor of Ophthalmology at the Medical Faculty and Director of University Ophthalmology Department in Wrocław in years 1896-1923.

W 1896 r. Katedrę Okulistyki we Wrocławiu objął 43-letni prof. Wilhelm Uthoff (1853-1927), który przybył tu z Marburga. Uczony ten kierował nią przez 27 lat, do końca swojej kariery zawodowej (ryc. 4).

Jego pierwszym zadaniem była budowa następnego, większego gmachu Kliniki Okulistyki. Była ona zaplanowana jeszcze przez Richarda Foerstera. Budowa rozpoczęła się wiosną 1897 r. Klinikę wznoszono w obrębie dużego kompleksu klinicznego na przedmieściu Wrocławia zwanego Szczytniki. Piękny gmach z palonej cegły pochłonął kwotę 258 tys. marek. Stał on u zbiegu dużej arterii komunikacyjnej prowadzącej do centrum miasta – Tiergartenstrasse (obecnie ul. M. Curie-Skłodowskiej) oraz prostopadłej do niej Maxstrasse (obecnie ul. Chałubińskiego). Naprzeciw z ini-

cjatywy Alberta Neissera powstał gmach uniwersyteckiej Kliniki Dermatologiczno-Wenerologicznej.

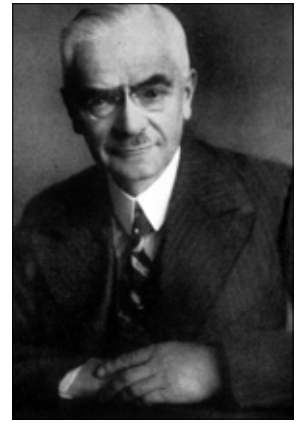
Uniwersytecka klinika – w której obecnie mieści się także akademicka Klinika Okulistyczna – została oddana do użytku w 1901 r., na rok przed śmiercią profesora Foerstera. Frontowa część czterokondygnacyjnego gmachu, zbudowanego w kształcie litery L, miała 68 m długości. W budynku znajdowały się dwie okazałe klatki schodowe, dodatkowe (nieistniejące obecnie) wejście od strony Tiergartenstrasse, sale chorych mogące pomieścić 68 łóżek, nowoczesny blok operacyjny z 2 salami, sala biblioteczna, a także sala wykładowa o powierzchni 90 m² ze składanymi krzesłami i pulpitemi, do której prowadziła odrębna klatka schodowa. Klinika miała także własną pracownię bakteriologiczną i anatomopatologiczną (5).

Najważniejsze prace Wilhelma Uthoffa dotyczyły neurooftalmologii. Opisany przez niego w 1890 r. patognomiczny dla stwardnienia rozsianego objaw spadku ostrości wzroku po obciążeniu fizycznym chorego jest współcześnie znany jako „objaw Uthoffa”. W latach 70. XX w. wykazano, że jest on rezultatem wydłużenia czasu latencji VEP pod wpływem wzrostu temperatury ciała (9).

Wilhelm Uthoff wniósł również swój wkład w rozwój chirurgii jaskry. Klaus W. Ruprecht i R. Weik (12) podają, że Uthoff na podstawie ponad 1000 samodzielnie wykonanych operacji jaskry analizował przydatność takich metod operacyjnych jak cyklodializa, sklerotomia przednia i tylna oraz trepanacyjne metody przetokowe, polegające na sklero-irydektomii, porównując je z klasyczną irydektomią wg von Graefego.

Prof. Wilhelm Uthoff w latach 1908-1909 sprawował funkcję rektora uniwersytetu. W latach 1918-1925 był przewodniczącym DOG (Deutsche Ophthalmologische Gesellschaft) w Heidelbergu. W latach 1900-1927 wraz ze swoim byłym uczniem Teodorem Axenfeldem redagował „Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde”. Był on także wyjątkowego talentu wykładowcą oraz nauczycielem wielu wybitnych okulistów (12). Wśród nich do najznamienitszych należeli profesorowie: Theodor Axenfeld (1867-1930), znany z prac mikrobiologicznych (dwoinka Morax – Axenfelda), Leopold Heine (1870-1949), w czasach „wrocławskich” twórca *cyclodialysis* – jednej z metod operacyjnego leczenia jaskry, stosowanej do przełomu lat 60. i 70. XX w., oraz Georg Lenz (1881-1953). Ten ostatni, habilitowany u Uthoffa, w wieku 30 lat otrzymał tytuł profesora, ale pozostał wierny swemu rodzinnemu miastu, tworząc po zakończeniu I wojny światowej Miejską Klinikę Okulistyczną w Szpitalu Wszystkich Świętych, którą kierował aż do 1947 r.

W 1923 r. Katedrę i Klinikę Okulistyki objął Alfred Bielschowsky (1871-1940) (ryc. 5). Był on Ślązakiem, urodził się w Namysłowie (Namslau), pochodził z rodziny żydowskiej, która przenio-

Ryc. 5. Alfred Bielschowsky (1871-1940) – profesor zw. okulistyki Fakultetu Medycznego i dyrektor Uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej we Wrocławiu w latach 1923-1934.

Fig. 5. Alfred Bielschowsky (1871-1940) – Professor of Ophthalmology at the Medical Faculty and Director of University Ophthalmology Department in Wrocław in years 1923-1934.

sta się do Wrocławia i była jedną z bogatszych, szacownych mieszczańskich rodzin tego miasta. Alfred Bielschowsky rozpoczął studia medyczne we Wrocławiu, a kontynuował je w Heidelbergu, Berlinie i Lipsku. W Lipsku współpracował z fizjologiem Ewaldem Heringiem i już w tym czasie jego zainteresowania badawcze skoncentrowały się na neurofizjologii ruchów oczu i obuocznego widzenia. Po uzyskaniu stopnia naukowego Bielschowsky został w 1912 r. dyrektorem Kliniki Okulistyki w Marburgu, skąd został powołany do Wrocławia (4). Pracował tu niestety jedynie 11 lat.

Ryc. 6. Prof. zw. dr hab. med. Witold Juliusz Kapuściński, kierownik Katedry i Kliniki Okulistyki Akademii Medycznej we Wrocławiu w latach 1946-1980.

Fig. 6. Professor Witold Juliusz Kapuściński MD, PhD, Head of the Department of Ophthalmology at the Wrocław Medical University in years 1946-1980.

Po dojściu do władzy Hitlera w 1933 r. żydowskie pochodzenie Bielschowsky'ego utrudniało coraz bardziej pracę ze studentami, a także habilitację i awanse naukowe jego uczniów. Brutalne incydenty, które w czasie wykładów prowokowali członkowie SA, spowodowały, że prof. Alfred Bielschowsky podjął decyzję o emigracji. Korzystając z zaproszenia do Stanów Zjednoczonych, wyjechał bezpowrotnie z Niemiec w 1935 r. (8).

W USA zaoferowano mu stanowisko profesora okulistyki w Dartmouth Eye Institute w Hanoverze, w stanie New Hampshire. W 1937 r. Bielschowsky został powołany na stanowisko dyrektora tego Instytutu. Tam też kontynuował swoje prace z dziedziny fizjopatologii widzenia obuocznego

i ruchów oczu. Zmarł nagle w Nowym Yorku w 1940 r., w czasie jednej ze swoich podróży z wykładami. Przyczyną śmierci był krwotok wewnątrzczaszkowy (8).

Bielschowsky był jednym z twórców współczesnej neurooftalmologii. Dowodem na to, jak dużo dokonał w tej rodzącej się dopiero gałęzi okulistyki, jest terminologia związana z jego nazwiskiem. Oto przykłady (8):

- ❖ objaw Bielschowsky'ego (zdysocjowana pionowa dywergencja),
- ❖ test pochylecia głowy Bielschowsky'ego (objaw niedowładu n. IV),
- ❖ zespół Bielschowsky'ego-Lutza-Cogana (synonim oftalmoplegii międzysądrowej),
- ❖ objaw „głowy lalki” Bielschowsky'ego (odruchowe ruchy oczu wywołane skrętem głowy),
- ❖ zespół Rotha-Bielschowsky'ego (synonim pseudooftalmoplegii).

Obecnie w Niemczech działa towarzystwo naukowe zrzeszające strabologów i neurooftalmologów – Bielschowsky Gesellschaft z siedzibą w Wiesbaden (8).

Po opuszczeniu przez Bielschowsky'ego uniwersytetu dyrektorem wrocławskiej Kliniki Okulistyki został mianowany w 1934 r. – jeszcze jako docent – Walter Dieter (1895-1973). Wydaje się, że o nadaniu mu tego stanowiska zadecydowała w dużej mierze jego przynależność do NSDAP oraz SS. W czasie 10-letniego kierowania Katedrą i Kliniką Okulistyczną we Wrocławiu przez W. Dietera (1934-

1945) nie powstały tu żadne znaczące prace, nie zaznaczyła się żadna aktywność kongresowa czy publikacyjna.

Walter Dieter opuścił Wrocław wraz ze swymi współpracownikami, gdy w styczniu 1945 r. miasto zostało ogłoszone twierdzą (Festung Breslau). Po wojnie także jako okulista praktykował w Kilonii, nie publikował, nie udzielał się w ramach DOG, gdzie spotykał się na ogół z ostracyzmem kolegów. Zmarł w 1973 r. w Arnis/Schlei na terenie Schleswig-Holstein (11).

W roku 1945 miasto, zamienione w twierdzę Festung Breslau, stało się celem bombardowań. Wybuchły pożary. Wrocław zmienił się w morze ruin. Zespół klinik uniwersyteckich ocalał jednak prawie w całości. Spłonęła jedynie Klinika Otolaryngologii. Po zakończeniu wojny, już w maju zaczęły przybywać pierwsze transporty Polaków wysiedlonych ze wschodnich terenów Polski. Do Wrocławia przyjechali profesorowie Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Nie było wśród nich jednak profesora Adama Bednarskiego (1869-1941), emerytowanego kierownika lwowskiej Kliniki Okulistycznej, który zmarł we Lwowie 11 kwietnia 1941 roku. Jego następcą – prof. dr. hab. Jerzy Michał Grzędzielski (1901-1941) – został zamordowany w czasie słynnej hitlerowskiej masakry profesorów lwowskich, do której doszło w nocy 4 lipca 1941 r. (10).

Profesor Ludwik Hirszfeld, mikrobiolog, odkrywca czynnika Rh we krwi, który został powołany na stanowisko dziekana Wydziału Medycyny Politechniki i Uniwersytetu Wrocławskiego, powierzył Katedrę Okulistyki młodemu, 35-letniemu docentowi Witoldowi Juliuszowi Kapuścińskiemu (1910-1988). W styczniu 1946 r. został on mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Katedry i Kliniki Okulistyki (6), którą kierował nieprzerwanie przez 35 lat, tzn. do swego przejścia na emeryturę w 1980 r. (ryc. 6).

W kilka miesięcy po zakończeniu działań wojennych wśród morza dymiących jeszcze ruin zaczęło się dziesięciolecie ciężkiej pracy od podstaw. Należało się skupić na obowiązkach najważniejszych – leczeniu i nauczaniu. Kadra lekarska została zdziesiątkowana w czasie 5 lat wojny. Pracownicy Katedry i Kliniki wyjeżdżali na całe miesiące w odległe regiony Polski, by – bez antybiotyków – walczyć z chorobami oczu typowymi dla nędzy i braku higieny – jaglicą i skrofulozą. Po pięcioletniej przerwie w legalnym nauczaniu na wszelkich poziomach istniała konieczność szkolenia nowej kadry (6). Filarem zespołu, który zajął się edukacją, była przybyła ze Lwowa późniejsza profesor Stanisława Drozdowska (1910-1990).

Katedra startowała bez podręczników. Nauczanie opierano na wykładach i notatkach. Młody docent Kapuściński przywiózł – wśród niewielu rzeczy, które mógł ocalić i wywieźć z pożogi powstania warszawskiego – przedwojenne polskie, francuskie i niemieckie podręczniki, w tym kilkunastotomowe wydawnictwo Graefego-Saemisch „Handbuch der Augenheilkunde” z exlibrisami

Ryc. 7. Prof. zw. dr hab. med. Piotr Hańcyc, kierownik Katedry i Kliniki Okulistyki Akademii Medycznej we Wrocławiu w latach 1980-1994.

Fig. 7. Professor Piotr Hańcyc MD, PhD, Head of the Department of Ophthalmology at the Wrocław Medical University in years 1946-1980.

warszawskiej Biblioteki Szpitala na Czystem. Wśród nich był wydany w 1904 r. tom XI, którego autorami byli Groenouw i Uthoff z Wrocławia.

W 1948 r. na ogólnokrajowym zjeździe Polskiego Towarzystwa Naukowego we Wrocławiu spotkali się twórcy powojennej polskiej okulistyki – profesorowie Ignacy Abramowicz, Stanisław Altenberger, Wiktor Arkin, Władysław Henryk Melanowski i Witold Juliusz Kapuściński.

Profesor Kapuściński, intelektualista o rozległym wykształceniu humanistycznym i muzycznym, poeta, pisarz, eseista, pozbawiony – jak sam mówił – *libido dominandi*, miał dar doskonałej organizacji pracy zespołu i ogromnej stymulacji intelektualnej. Po kilku latach pracy usługowej i dydaktycznej już w latach 50. rozpoczęły się prace badawcze.

Głównymi tematami badawczymi w tym okresie były:

- ❖ patomechanizm zapalenia błony naczyniowej oka,
- ❖ badania nad fizjopatologią tętna odrzutowego tętnic siatkówki w aspekcie diagnostycznego znaczenia zaniku tego tętna.

W dziedzinie mechanizmów zapalnych i obronnych błony naczyniowej oka prof. Kapuściński stworzył szkołę, która w pracach na temat zmian komórkowych i biochemicznych w cieczy wodnistej, a także na podstawie badań bakteriologicznych i serologicznych dowodziła hiperergicznego mechanizmu endogennych zapaleń błony naczyniowej (Eugenia Ogielska – habilitacja 1964 r.).

W okresie, kiedy leczenie supresyjne kortykosteroidami nie było jeszcze stosowane, klinika wrocławska stosowała leczenie bodźcami nieswoistymi, zwłaszcza szczepionką durową. Wywołując poronny wstrząs poszczepienny, uzyskiwano zgodnie z teorią Sely'ego w fazie przeciwwstrząsu znaczne podwyższenie poziomu endogennych steroidów, co prowadziło do ewidentnej poprawy stanu klinicznego w niebakteryjnych zapaleniach błony naczyniowej.

Wyjaśnienie fizjologii tętna odrzutowego i wykorzystanie jego obserwacji do celów rozpoznawania różnicowego tarczy zastoinowej od innych przyczyn obrzęku tarczy było w tym okresie, kiedy nie istniały obecnie powszechnie stosowane w diagnostyce metody obrazowania, badaniem bardzo cennym, a ponadto wprowadzającym zespół badaczy kliniki wrocławskiej w zagadnienia neurookulistyki.

Prof. Kapuściński był autorem ponad 180 prac naukowych, z czego około 50 zostało opublikowanych w piśmiennictwie zagranicznym. Jest to dokonanie tym cenniejsze, że w tym czasie Polskę od krajów Zachodu oddzielała „żelazna kurtyna”. Mimo to silnie związany w okresie przedwojennym z okulistiką francuską prof. Kapuściński również po wojnie wrócił do pracy w Société Française d'Ophthalmologie, w którego dorocznych Kongresach brał udział od 1950 r., będąc delegatem tego Towarzystwa w Polsce. We wczesnym okresie powojennym w tym właśnie Towarzystwie odradzała się okulistyka europejska.

Nie można nie zwrócić uwagi na zasługi prof. Kapuścińskiego jako nauczyciela wielu pokoleń okulistów. W okresie kierowania przez niego Katedrą i Kliniką Okulistyki specjalizującą z dziedziny okulistyki uzyskało ponad 100 lekarzy. Był on promotorem 18 doktoratów z dziedziny okulistyki. Pięciu z jego uczniów i współpracowników uzyskało stopień doktora habilitowanego, a czterech z nich – z wyjątkiem przedwcześnie zmarłego doc. Lecha Barana – tytuły profesorskie.

Najlepszym okresem pracy badawczej zespołu kierowanego przez prof. Kapuścińskiego był czas od końca lat 50. do połowy 70. Zajmowano się wtedy takimi problemami, jak:

- ❖ badania nad przydatnością diagnostyczną ultrasonografii w diagnostyce okulistycznej oraz wpływem fal ultradźwiękowych na tkanki oka – zostały one rozpoczęte w ośrodku wrocławskim w 1960 r. przez dr Halinę Czerek-Jaguczańską,
- ❖ immunologiczne i kliniczne zagadnienia keratoplastyki – były w latach 60. przedmiotem badań, które prowadził późniejszy profesor Alfred Huszcza (habilitacja 1967 r.),
- ❖ badania nad autoregulacją krążenia siatkówkowego w aspekcie wewnętrznej regulacji przepływu krwi w mózgu człowieka, które w latach 1966-1969 prowadziła Maria Hanna Niżankowska – były to jedyne prace badawcze dotyczące tej tematyki w Polsce,
- ❖ wysoka krótkowzroczność degeneracyjna i próby chirurgicznego powstrzymania jej postępu – był to temat prac kliniczno-badawczych, które zainicjował i prowadził późniejszy profesor Piotr Hańczyc (habilitacja 1972 r.),
- ❖ badania nad wykorzystaniem oceny hemodynamiki w układzie naczyniowym oka i oczodołu do wczesnej, nieinwazyjnej diagnostyki niewydolności krążenia mózgowego, które w latach 1969-1976 prowadzili Maria Hanna Niżankowska (habilitacja 1976 r.) i Lech Baran (habilitacja 1977 r.), były one związane z rozwojem angio-neurochirurgii. Takie metody badawcze jak oftalmodynamometria i oftalmodynamografia oczodołowa miały przed wprowadzeniem ultrasonografii dopplerowskiej istotne znaczenie kliniczne i poznawcze.

Niestety, brak swobody wyjazdów zagranicznych i niemożność uczestniczenia w kongresach, limitowana zarówno względami politycznymi, jak i materialnymi, zmniejszyły szansę publikacji prac w piśmiennictwie międzynarodowym.

Poza tym powstała w Polsce po 1968 r. i narastająca w latach 70. atmosfera antyintelektualna szczególnie silnie odbiła się na dynamice rozwoju okulistyki wrocławskiej. W 1972 r. na wyższych uczelniach zostały zniesione katedry. Wrocławski ośrodek został podzielony na 2 jednostki – Klinikę Okulistyki oraz Samodzielną Pracownię Biofizyki Okulistycznej. Obie one zostały wchłonięte przez Instytut Układu Nerwowego i Narządów Zmysłów, gdzie stopniowo zaczęły tracić wszelką samodzielność, co na długie lata wpłynęło deprymująco zarówno na profesora Kapuścińskiego, jak i jego zespół.

W 1980 r. prof. Witold Juliusz Kapuściński przeszedł na emeryturę. Kierownikiem Kliniki Okulistyki został mianowany docent Piotr Hańczyc, który w 1984 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego (ryc. 7). Kierował on kliniką do czasu swego przejścia na emeryturę w 1994 r. Jego kadencja wiąże się w znacznej mierze z trudnym okresem wprowadzonego w 1981 r. stanu wojennego.

Docent Maria Hanna Niżankowska w latach 1983-1986 pracowała w Klinice Okulistycznej Uniwersytetu w Oranie (w Algierii). Wiosną 1984 r. na terenie gmachu kliniki wskutek ataku serca zmarł nagle świetny lekarz i utalentowany naukowiec – docent Lech Baran.

Prof. Kapuściński zmarł 6 lipca 1988 r. Odszedł w okresie, kiedy już brakowało mu sił do przeciwstawiania się wszechobecnej demonstracji siły, która wydawała się zwycięsko przeczyć wyznawanym przez niego zasadom, że należy „walczyć o idee jedyną bronią godną humanisty – myślą i słowem”. Nieszczędzone były mu bolesne przeżycia związane z wydarzeniami politycznymi w Polsce, internowaniem w 1982 r. – zgodnie z prawami stanu wojennego – jego jedyne go syna Witolda Cezarego, także okulisty, który po uwolnieniu wyemigrował z kraju.

Przemiana polityczno-społeczna, która nastąpiła w naszym kraju w 1989 r., zastała zatem wrocławską Klinikę Okulistyki w niszczącym, niemal stuletnim, nigdy niemodernizowanym, a nawet niere-

montowanym gmachu, w stanie głębokiego niedoinwestowania sprzętowego oraz zmęczenia intelektualnego pracowników.

W 1990 r. zmarła emerytowana prof. dr Stanisława Drozdowska, w 1993 r. – emerytowany prof. dr hab. Alfred Huszcza.

W jesieni 1994 r. na kierownika Katedry i Kliniki Okulistyki Akademii Medycznej we Wrocławiu została powołana prof. dr hab. Maria Hanna Niżankowska.

Podjęte zostały wysiłki rekonstrukcyjne. Przy klinice powstała Fundacja na Rzecz Zapobiegania Ślepotcie. Fundacja ta, zdobywając pieniądze dzięki całkowicie społecznej pracy przede wszystkim zespołu lekarskiego, a także zarządu, przez 6 lat swej aktywności wzbogaciła budynek i wyposażenie Katedry i Kliniki Okulistyki w zasoby o wartości ok. 1 mln zł.

Nigdy niezmienny, XIX wieczny układ gmachu Kliniki Okulistycznej został zmodernizowany w stopniu umożliwiającym lepszą organizację pracy usługowej. Przebudowany został zespół gabinetów przyjęć ambulatoryjnych i pracowni diagnostycznych. Wyposażono i uruchomiono drugą salę operacyjną i zmodernizowano zaplecze bloku operacyjnego. Uzupełniono sprzęt, począwszy od urządzeń elementarnych – lamp szczelinowych i tonometrów aplacyjnych, poprzez stoły i mikroskopy operacyjne, po zestawy do witrektomii i fakoemulsyfikacji. Zakupione zostały automatyczne perymetry, wyposażenie do angiografii, aparaty USG i lasery.

Powstały sale dydaktyczne, gmach kliniki został wyposażony w sieć komputerową i tory wizyjne. Została zmodernizowana biblioteka przyklinikowa. Jej nikłe początkowo zasoby – obecnie systematycznie wzbogacane – w 1999 r. zostały uzupełnione prywatnymi zbiorami biblioteki prof. Stefana Drance'a z Kliniki Uniwersyteckiej w Vancouver w Kanadzie.

Wykorzystywano wszystkie możliwości szkoleń zagranicznych młodych pracowników kliniki zarówno w Europie (we Francji, Belgii, Niemczech, Anglii), jak i w USA. Klinika uzupełniła zakres zabiegów mikrochirurgicznych o chirurgię witreoretinalną i chirurgię rogówki. Został zorganizowany dobrze wyposażony warsztat pozwalający na prowadzenie klinicznych badań nad jaskrą.

W latach 1992-2002 zostało opracowanych i wydanych 6 oryginalnych pozycji podręcznikowych z dziedziny okulistyki:

- ❖ M. H. Niżankowska „Podstawy Okulistyki” (I wyd. 1992 r., II wyd. 2000 r.),
- ❖ J. J. Kański i A. Turno-Kręcicka „Zapalenie błony naczyniowej oka” (1999 r.),
- ❖ M. H. Niżankowska „Przewodnik diagnostyki i terapii” (2001 r.),
- ❖ M. H. Niżankowska i wsp. „Jaskra. Współczesne zasady rozpoznawania” (2001 r.),
- ❖ A. Turno-Kręcicka, A. Barć i J. J. Kański „Choroby oczu u dzieci” (I wyd. 2002 r.),
- ❖ M. H. Niżankowska „Jaskra. Poradnik dla pacjenta” (I wyd. 2002).

Polskojęzyczna literatura okulistyka została wzbogacona o pozycje anglojęzyczne tłumaczone przez zespół wrocławskiej Katedry i Kliniki Okulistycznej, takie jak: J. J. Kański, J. A. Mc Allister i J. F.

Salmon „Jaskra. Kolorowy podręcznik diagnostyki i terapii” (1998 r.) oraz J. J. Kański, K. K. Nishal „Okulistyka. Objawy i różnicowanie” (2000 r.).

To, co udało się nam osiągnąć w ciągu ostatnich lat, było możliwe dzięki zniszczeniu „żelaznej kurtyny”, dynamizmowi zespołu i wykorzystaniu możliwości osobistego kontaktu nawet najmłodszych adeptów okulistyki z wybranymi ośrodkami na całym świecie.

Wiele jeszcze nam brakuje, abyśmy mogli dogonić od dawna systematycznie kroczące do przodu, zasobne świat i Europę. Opóźniony start, a przede wszystkim dające się odczuwać na każdym kroku braki materialne to poważne i bardzo utrudniające spokojną pracę mankamenty. Mamy jednak nadzieję, że niebawem zniwelujemy rezultaty obarczającej nas przeszłości i przyszłe generacje staną się godnymi kontynuatorami świetnej tradycji wrocławskiej okulistyki.

- * Autorki składają serdeczne podziękowania Panu prof. dr. med. Hansowi Joachimowi Kühle, byłemu kierownikowi Uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej w Münster, za cenne uzupełnienie materiałów dotyczących historii Uniwersyteckiej Kliniki Okulistyki we Wrocławiu, jak również zbioru fotografii jej byłych kierowników.

PIŚMIENNICTWO: 1. Altenburger E.: *Ein Beitrag zur Geschichte der Medizinischen Fakultät zu Breslau*. (Tübingen 1953). 2. *Biographisches Lexikon der Hevorragenden Ärzte*. Praca zbiorowa pod red. Gulrt E., Hirsch A. Urban Schwarzenberg, Wien und Leipzig, 1886. 3. Dziurla H.: *Uniwersytet Wrocławski. Kompleks Leopoldyński*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 4. Fahrenbach S., Wiedeman P.: *From four-bed clinic to modern eye hospital: Ophthalmology in Leipzig, 1820-1996*. *Surv. Ophthal.* 1999, 44, 253-266. 5. Haugwitz Th. V.: *Augenheilkunde im 20. Jahrhundert*. Enke, Stuttgart (1991). 6. Kapuściński W. J.: *10 lat pracy Kliniki Ocznej AM we Wrocławiu*. 26. III. 1946 – 2. VI. 1956. w: *Z życia nauki. Postępy wiedzy medycznej*, 1957, t. IV, 432-436. 7. Kozuszek W.: *Wydział medyczny Uniwersytetu we Wrocławiu 1811-1945*. w: *Udział medycyny wrocławskiej w rozwoju nauk medycznych w ujęciu historycznym*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Kozuszek, Wrocław, 2000. 8. Lippmann O.: *Alfred Bielschowsky's 1940 legacy for neuro-ophthalmology*. *J. Neuro-Ophthal.* 1998, 18, 227-230. 9. Matthews W. B., Read D. J., Pountney E.: *Effect of raising body temperature on visual and somatosensory evoked potentials in patients with multiple sclerosis*. *J. Neurol., Neurosurg. & Psych.*, 1979, 42, 250-255. 10. Melanowski W. H.: *Dzieje Okulistyki*. PZWL Warszawa, 1972. 11. *Notatka o śmierci prof. dr. med. W. Dietera*. *Klin. Mbl. Augenhk.*, 1974, 163, 510. 12. Ruprecht K. W., Weik R.: *Wilhelm Uthoff und Uthoff'sche Zeichen*. Gemeinsamen Symposium DOG in Heidelberg mit Julius Hirschberg Gesellschaft DOG. Mannheim, 21. X. 1996.

Praca wpłynęła do Redakcji 30.07.2002 r. (134).

Adres do korespondencji (Reprint requests to):
prof. dr hab. n. med. Maria Hanna Niżankowska
ul. Chałubińskiego 2a
50-368 Wrocław